

РЕЦЕНЗИЯ

за

дисертацията на **Жоржета Викторова Илиева**

на тема

„Църква и империя по времето на св. патриарх Николай I Мистик (църковно-историческо изследване)“

за присъждане на образователната и научна степен “доктор” по научната специалност „Теология“ в професионално направление 2.4. „Религия и теология“ от научно жури на СУ „Св. Климент Охридски“

Настоящата рецензия е изготвена въз основа на Решение от първото заседание на научното жури (Протокол № 1/27.01.2022 г.), в което бях определен за рецензент по предложената дисертация.

1. Данни за докторанта

Жоржета Викторова Илиева е родена на 7 май 1972 г. в гр. София. През 1998 завършва петгодишния курс на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ със степен магистър и професионална квалификация теолог и учител по теология. През 2000 г. завършва специалността „Международни икономически отношения“ в Технически университет, гр. София. Има десет годишен стаж като учител по религия в столичното 140 СОУ. От 2010 е учител по религия в енорийския център при храм „Св. вмчк. Георги Победоносец“, с. Мърчаево. Работи и като социален работник към Столична община.

Имам добри впечатления от работата на докторант Жоржета Илиева през изтеклия период на редовната ѝ докторантура, както и от съвместната ѝ работа с нейния научния ръководител проф. д-р Александър Омарчевски.

2. Данни за процедурата

Жоржета Викторова Илиева е зачислена за редовен докторант със заповед на Ректора на СУ РД 20-923/29.06.2017 г. в професионално направление 2.4. Религия и

теология (Обща история на Църквата), считано от 01.07.2017 г. до 01.07.2020 г. в стария формат на катедрата „Историческо и систематическо богословие“. Докторантурата е прекъсната по лични причини за срок от 6 месеца (от 01.03.2020 г. до 01.09.2020 г.) със заповед РД 20-647/19.03.2020. Отчислена е с право на защита, считано от 01.01.2021 г. по предложение на катедра „Историческо богословие“ (прот. №2/09.02.2021 г.), решение на ФС (прот. № 6/18.02.2021) и последваща заповед на Ректора на СУ (РД 20-562/24.02.2021 г.). Предварителното обсъждане на труда в катедра „Историческо богословие“ бе проведено на 07.12.2021 г. На това заседание (Протокол № 4/07.12.2021г.) първичното звено констатира спазване на законовите изисквания по процедурата и готовност на дисертационния текст за защита. След проведената дискусия и направени бележки по текста, които докторантът прие да поправи, дисертацията беше подкрепена с единодушие от членовете на катедрата. Решението на катедрата бе потвърдено от ФС на БогФ на 16.12.2021 г. (Протокол № 5). Със заповед на Ректора на СУ РД 38-11/06.01.2022 г. е определен съставът на научното жури и срокът за защитата – до 22. 04. 2022 г.

На първото си заседание журито (Протокол № 1/27.01.2022 г.) потвърди, че процедурата е организирана в пълно съгласие с изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности на СУ „Св. Климент Охридски“. След проведените разисквания, за Председател бе избран доц. д-р Павел Павлов. За рецензенти бяха определени свещ. доц. д-р Людмил Малев и доц. д-р Павел Павлов, а изготвяне на писмени становища бе възложено на проф. д-рфн Нина Димитрова, проф. д-р Вера Бонева и проф. д-р Александър Омарчевски. Срокът за предаване на рецензии и становища бе определен до 25.03.2022 г., а дата за публична защита на дисертационния труд – 08.04.2022 г. Всички срокове са спазени.

3. Данни за дисертацията

Представеното за рецензиране изследване „*Църква и империя по времето на св. патриарх Николай I Мистик (църковно-историческо изследване)*“ съдържа общо 168 стандартни печатни страници. То се състои от следните обособени части: Съкращения, Предговор, Увод, Три глави (с множество точки и подточки), Заключение, Декларация за авторство, Библиография и Приложения (7 на брой).

Темата

Темата на настоящата дисертация е изключително интересна поне по две причини. Първо, защото е положена в „средната земя“, тъй като разглежданият

междинен период е много интересен за отношенията Църква – Империя, поради факта, че от времето на иконоборството е разсипана идеята за симфонията, а същевременно в разглежданата епоха още не е напълно възприета западната практика, изградена след „сакрализирането“ на Франкската империя. Втората причина е заявката на автора да излезе от българския контекст на св. Николай Мистик, което е много важно, тъй като в българската историография повече от столетие той се ползва главно за „вътрешна употреба“.

В **Предговора** авторът заявява ясно своите мотиви за избора на темата на дисертационното съчинение.

В **Увода** е ясно фиксиран изследваният период – от края на 886 г. (второто заточение на св. Фотий) до 925 г. (кончината на св. Николай Мистик). Ясно са поставени целите, предметът и обектът на изследването. Очертани са и задачите, хипотезата и методите при работата по дисертацията. Като основна задача се очертава „да се проследи и разгледа цялостната патриаршеска и регентска дейност на св. Николай Мистик и да се изследват писмата му“. Направен е един полезен преглед на изворите и основните, според автора, изследвания по темата на дисертацията.

В **Първа глава**, озаглавена находчиво *Византия между небето и земята* (с. 17-56) авторът в 3 отделни части ни въвежда в темата и историческия контекст на разглеждания период. В първата част е разгледан институтът на Императора, във втората на Патриарха, а в третата част взаимодействието между двете.

Периодът на Македонската династия е силно възхваляван, особено в гръкоезичната литература, защото по принцип се смята, че тогава Империята става „гръцка“.¹ Не съм съгласен, че след 843 г. има подем във „византийското общество“ и конкретно по отношение на симфонията. През този период по-скоро е направен формален опит за възстановяване на симфонията, но явно неуспешен. Секуларизацията си върви на пълен ход, единствено светската власт се е отказала да се занимава с догматически въпроси и вътрешно църковно управление – това оставя на монасите. Самото наличие на династия показва промяна на идеята за имперската власт. Симфонията има своя „златен век“ в друга епоха. Освен това заточването на св. патриарх Фотий от Лъв VI Философ е върхът на светска намеса в управлението на Църквата. Да не говорим за юношите-патриарси Стефан и Теофилакт, или пък за свалянето на патриарх Полиевкт. Това са христоматийни случаи, които дават сериозно основание на

---

¹ Напр. Γλύκατζη-Αρβελέρ, Ε. Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Αθήνα, εκδ. Ψυχογιός, 1988.

изследователите да се говори за цезаропапизъм. Македонската династия като цяло е дота лицемерна по отношение на Църквата. Това, смятам е и причината свикваните от тях събори да не бъдат признавани и причислявани към Вселенските. Изобщо при тях се променя това почитателно, от страна на Църквата, отношение към служението на императора и насетне тя ще е опитва все повече да се еманципира от светската власт.

Първата глава не е най-силната част на предложеното съчинение. Разбирам, че тя има по-скоро въведителен характер, но все пак би трябвало да се привлече повече литература и да се направи по-голямо усилие за анализ върху тази основополагаща тема от областта на Църковната история, именно отношението на Църквата към Империята. Тук анализът би трябвало да има предимно богословски характер. В този смисъл тази глава е ключът към цялата тема.

Втората глава озаглавена *Животът на св. патриарх Николай Мистик* (с. 57-91) е класическа. Тук животът на патриарха е погледат от всички страни, повествованието върви гладко, използвани са наличните извори. Публикуваният превод на съборния томос от 920 г. допринася за изясняването на ключовия въпрос за четвъртия брак и отказът да бъде признат от Църквата в Константинопол. Приемам решението на авторката за името на императрицата св. Теофана, вместо Теофания или Теофано.

В Трета глава – *Писмата на св. патриарх Николай I Мистик* (с. 91 (92 в съдържанието) – 146) авторът се съсредоточава към „българската тема“. Тази част от работата заема 28 стр., което е половината от главата. Това е естествено, но тук трябва да бъде привлечена значителна родна литература, натрупана във времето. Освен това бих препоръчал по-внимателно отношение към личността на цар Симеон, защото наливаме масло в огъня на някои „модерни автори“, който правят кариера, критикувайки българския цар. Освен всичко тук трябва да се внимава и с „византийските“ манипулации на изворите. Безспорно обаче трябва да се признае, че връзката между св. Николай Мистик и българският цар е много важна и за двамата, те са като скачени съдове – Ахелойската победа връща отново патриарха в регенството, след като вече веднъж е отстранен. Очевидно няма по-достоеен и авторитетен дипломат, който да се изправи срещу силният български цар, но и който да бъде приетан сериозно от Симеон. Това говори много за признанието, което има св. Николай в своето време.

В Заключението авторът обобщава постигнатите резултати и определя изпълнените цели и задачи.

Приложенията смятам за подходящи и уместни. Тук са публикувани на български по-важни писма на св. Николай Мистик в превод от английски и една карта от разглеждания период.

Библиографията включва общо 106 заглавия от които 23 Извора, 56 Изследвания, 18 заглавия от научна Периодика и 9 Източника в интернет.

Авторефератът отразява съдържанието на дисертационния труд.

По темата на дисертацията дисертантът представя и **четири** публикации.

4. Достоянства и приноси на дисертационния труд

Заглавието на дисертационното съчинение е ясно и точно формулирано. Обемът и планът на работата приемам за много уместни. Работата е написана на добър български език. Текстът е ясен, има логическа последователност и е с добър академичен стил. Хронологичните рамки са правилно и ясно очертани. Съчинението е изпълнено в традициите на българската църковно-историческа методология. В техническо отношение работата е добра, но има нужда от допълнително прецизиране. За българската медиевистика е необходимо такова изследване, друг е въпросът дали то е постигнало желаните от всички ни резултати. Поздравявам докторантката за това, че въпреки трудностите не се отказа и доведе нещата докрай.

Приемам формулираните от докторанта 4 основни приноса. Освен това в научно отношение изследването има приносен характер и в още пунктове. Повдигнатите в дисертацията въпроси може да послужат за плодотворни дискусии и последващи изследвания по теми, засегнати в разработения текст.

5. Пепоръки

Като цяло работата ми харесва – темата е добре подбрана, текстът е грамотно написан, проличава вдъхновение и усет. Основната ми забележка към колегата Илиева е, че (с малки изключения) не се е съобразила с препоръките, направени на катедреното обсъждане. С минимални усилия тези грешки биха могли да се отстранят и за това си позволявам да ги посоча отново. В предговора и увода на няколко места са употребени: „теология и Църковна история“, „Църква и империя“. Струва ми се уместно тези общи понятия да бъдат съгласувани и да се пишат с главни букви. Освен това се употребява както терминът „Византия“, така и „Източната римска империя“. Смятам, че тук е необходимо пояснение под черта. На стр. 13 горе има едно неуместно съкращение „бълг. архиепископ“.

Имам препоръка и по отношение на използваната литература. Липсват основни съчинения по въпроса за византийската теокрация и симфония (напр. „Съдбата на Византийската теокрация“ на о. Александър Шмеман, на Андрей Грабар „Императорът във византийското изкуство“ и др.). Много смело се употребява изразът Магна аура (некоректно четене на гр. Μαγναύρα), вместо Магнаурска школа (особено в автореферата, където е употребено 2 пъти и само по този начин). Вярно е, че има модерно звучене и съвременна семантика, но все пак това е една съвременна хипотеза и в дисертационно съчинение поне трябва да бъде обяснено това тълкуване иначе остава внушение, което навежда към други науки, а не към теологията. Употребата на термина „Византийската църква“ в дисертационно съчинение смятам за неуместно (с. 8). Името на Поместната църква е Константинополска патриаршия, а в българските изследвания се допуска и Цариградска, но не и Византийска. Терминът „еклесиология“ с. 45 и „еклесиология“ на с. 56, очевидно в голяма зависимост от използваните източници. Не навсякъде в текста, както и в Автореферата се употребява определението „свети“. Вярно, че повторението затормозява текста, но въпросът е принципен. Бих препоръчал на колежата да прецизира много моменти в своята работа, особено ако настоящето съчинение се подготви за издаване.

По настоящата процедура нямам съвместни публикации с колежата.

6. Заключение

В заключение бих искал да изразя убеждението си, че въпреки посочените бележки и препоръки, представеният дисертационен труд е добре документирано и професионално изпълнено изследване, което внася свой принос по изследваната тема. Работата отговаря на изискванията за дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по научната специалност „Теология“ в професионално направление 2.4. „Религия и теология“ (Обща история на Църквата). Това ми дава основание убедено да подкрепя дисертацията и да гласувам в полза на труда на Жоржета Илиева.

Благовещение 2022 г.,

Гр. София

Доц. д-р Павел Павлов